

Регіональні аспекти запровадження електронних систем біржової торгівлі зерном в Україні

Виробництво зернових та їх експорт – стабільне джерело надходження валюти, яке може забезпечити Україні позитивний ВВП за рахунок масштабності експортного потенціалу зернових культур. Однак треба прийняти відповідні правила гри та запровадити сучасні дієві механізми торгівлі, що дадуть змогу Україні повноцінно інтегруватися у світовий ринок зерна та сподіватися на домінуючі позиції найближчим часом. У статті визначено проблеми реалізації продукції виробниками зерна та обмежені можливості щодо отримання ринкових цін від її збуту. Розглянуто успішний світовий досвід функціонування електронних торговельних систем та обґрунтовано перспективність запровадження біржових електронних торгів в Україні і заходи щодо їх реалізації. Акцентовано увагу на важливості ф'ючерсної торгівлі у майбутньому та структурно-функціональному забезпеченню системи управління ціновими ризиками на зерновому ринку України.

Ключові слова: біржа, ф'ючерс, зерно, електронна торговельна система, трейдер

Вступ. Ресурсний потенціал України щодо формування пропозиції високоякісного зерна дає підстави для оптимістичного прогнозу її ролі на світовому зерновому ринку. Розвиток національного ринку, який складається із сукупності регіональних, вимагає критеріального підходу щодо можливостей кожного регіону у виробництві зернових культур та визначення напрямів подальшого розвитку і підвищення ефективності виробництва та збуту зерна.

Збільшення обсягів виробництва зернових культур в Україні – це актуальне завдання для України не лише після здобуття її незалежності, але ще за часів існування Радянського Союзу. Однак збільшення обсягів виробництва зернових без належної інфраструктури взаємовідносин між виробниками і покупцями, а також логістичної складової супроводження матеріальних потоків тощо, втрачає зміст. Критеріальний аналіз засвідчив межу виробництва зерна в Україні на рівні 50 млн. т¹ (із врахуванням перехідних запасів) і збільшення цього показника на сьогодні практично немає сенсу, оскільки гальмується обмеженими елеваторними, транспортними та іншими логістичними потужностями.

Однак збільшення виробництва без відповідної мотивації для самого виробника також втрачає сенс. Отримання достойних фінансових результатів, що забезпечують процес розширеного відтворення виробництва, передбачають вільний доступ виробників зерна до ринкових механізмів взаємовідносин із покупцями, а не монополні зобов'язання перед ціновим диктатом монополістів-посередників. Це можна досягнути за рахунок доступу фермерів та інших виробників зерна в регіонах України до біржових механізмів ціноутворення та реалізації продукції, і перспективним при цьому є використання сучасних електронних торговельних систем.

Постановка проблеми. Зростання обсягів виробництва зернових у регіонах України, з огляду на стан і перспективи світового продовольчого

ринку – це безперечно стратегічний курс розвитку експортного потенціалу держави. Однак без системного підходу до інфраструктурного забезпечення взаємовідносин ринкових елементів не варто очікувати відчутного прогресу у вирішенні цього актуального питання. І однією з важливих рис при цьому є використання біржових механізмів реалізації зерна, адже синергетичний ефект для України від експорту зернових повинен формуватися не лише потужними зернотрейдерами, але й безпосередніми виробниками зерна, які прагнуть мати рівний доступ до кінцевих споживачів своєї продукції і реалізувати її за вигідною для себе ціною. Вирішення цього питання лежить у площині запровадження сучасних електронних систем торгівлі з можливістю доступу до них в усіх регіонах України.

Питання формування та функціонування ринкової інфраструктури в Україні ґрунтовно досліджували вітчизняні вчені, зокрема П.І. Гайдучий, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін. Дослідженнями проблем безпосередньо біржової діяльності займалися провідні зарубіжні вчені-економісти Дж. Віллей, Н. Кальдор, Дж. М. Кейнс, Дж. Маршалл, О. Штілліх та ін., у працях яких закладено фундаментальні основи біржової торгівлі. В Україні дослідженнями питань становлення і розвитку біржового ринку займалися ряд вчених: В.П. Горьовий, Р.П. Дудяк, О.В. Локтіонов, М.О. Солодкий, О.М. Сохацька та ін. Проте залишається широке коло невирішених проблем формування та ефективного функціонування біржового аграрного ринку, зокрема з використанням сучасних електронних інструментів біржових торгів.

У дослідженні ми розглянемо стан електронної біржової торгівлі зерном в Україні, акцентуючи увагу на структурному і функціональному забезпеченні цього процесу. У контексті світового досвіду роботи електронних торговельних платформ запропонуємо першочергові та дієві, на наш погляд, кроки інтеграції українських аграріїв у ринкові механізми взаємовідносин з операторами зернового ринку на основі сучасних інформаційних технологій.

Метою дослідження є виявлення можливостей виходу на світові біржові майданчики виробників зерна в регіонах України шляхом забезпечення їх прямої участі у реальних біржових торгах за допомогою механізму функціонування сучасних електронних торговельних систем.

Результати дослідження. Мотивацією кожного суб'єкта господарювання є отримання відповідних фінансових результатів у обсягах, що забезпечують процес розширеного відтворення його виробництва. Чим більша різниця між вартістю вкладених у виробництво продукції ресурсів та отриманого ефекту від її реалізації – тим більший рівень ефективності такого виробництва. З одного боку, слід шукати дешевші ресурси, що негативно може відобразитись на якості одержаного продукту, з іншого – шукати покупців, що заплатять вищу ціну за цей продукт. Однак між виробниками і кінцевими покупцями існують численні трейдери, що також хочуть отримати відповідний ефект від свого посередництва. Елімінуючи позитивну роль посередників у товаропросуванні і стимулюванні кінцевих споживачів, зупинимось на негативних моментах їх діяльності на зерновому ринку.

По-перше, негативним моментом діяльності зернотрейдерів, на наш погляд, є монополізація ринку посередництва і виняткові умови для кількох експортерів українського зерна, що проявляється через

монополізацію логістичної складової даного ринку, зокрема контролю над елеваторними та портовими потужностями, і, що вкрай загрозово – над державною системою ліцензування та квотування експорту українського стратегічного продукту.

І по-друге, негативним моментом вітчизняного зернотрейдерства є диктат закупівельних цін та уникання ризикових механізмів прозорої участі посередників у виробництві через біржові механізми ф'ючерсної та форвардної торгівлі, надання адекватних кредитів для фермерів, дрібних та потужних землевласників та орендарів у грошовій чи товарній формі (лізингові схеми) тощо. Тобто ризики не лише природного характеру (несприятливі погодні умови, стихійні лиха), але й ринкового походження (цінові кон'юнктурні коливання) – це проблема переважно виробників зерна, а не посередників.

На даний час світові ринкові ціни на зернові культури коливаються близько рекордних позначок минулого року, а на внутрішньому ринку вони нижчі в середньому на 30–50 \$ на тонні. [5] Це, звісно, стимулює експорт і формує надприбутки централізованих посередників, а не регіональних зерновиробників. Вирішити питання самостійного виходу на кінцевих споживачів для фермера практично неможливо, оскільки величина постійних витрат на доведення матеріального потоку не перекриється «мізерними» обсягами реалізованої ними продукції. Однак світова практика напрацювала відповідні механізми створення рівних ринкових можливостей і для дрібних виробників та посередників через біржові механізми торгівлі як на ринку реального, так і майбутнього товару (дієві механізми позик під процес відтворення виробництва). А інформаційна ера розвитку суспільства дозволила інтегрувати товаровиробників у реальний і прозорий процес торгівлі через біржові електронні торговельні системи. І цей шлях є невідворотним для наших виробників зерна, а участь у цьому електронному бізнесі з реальним зиском – це питання часу для українських товаровиробників. Питання менталітету виробників, їх обізнаності в інструментарії електронних торгів, використання механізмів хеджування ризиків, технічне та програмне забезпечення свого агробізнесу – все це проблеми системні, і без державної підтримки тут важко обійтись. Як свідчить міжнародний досвід, запуск цього механізму відбудеться лише з усвідомленням реального зиску участі товаровиробника у безпосередніх електронних торгах та володінні ним відповідними знаннями та інструментарієм. Адже торгівля – це сфера ризику, і свідома участь у ній мобілізує учасників на самовдосконалення.

Вивчення світового досвіду і використання його для реалій України дозволить уникнути зайвих ризиків і створити дієвий механізм запровадження електронної біржової торгівлі зерном. Успішним прикладом функціонування електронних торговельних систем можна вважати Електронну платформу CME Globex [6], створену в 1992 р. Близько 90% усієї торгівлі Чиказької Групи (4 біржі) відбувається в електронній системі CME Globex. Будь-хто може виставляти брокерові свої торгові заявки 24 години на добу, 7 днів на тиждень, за умови, якщо він/вона користуються гарантією на виконання операцій будь-якого клірингового члена CME Груп.

Торгові заявки в електронній системі CME Globex автоматично з'являються в терміналі, ранжуються за кращою ціною і виконуються відповідно до різних алгоритмів (FIFO, пропорційний, маркет-мейкерський).

Автоматично виконані заявки не вимагають звірки і відразу надходять до клірингової організації для обробки. Виконання заявки в електронній системі СМЕ Globex відбувається за мільйонні доли секунди. Повністю автоматизований процес дозволяє клієнтові швидко реагувати на зміни, що відбуваються на ринку, і розробляти програми, за допомогою яких прийняття рішень не лише прискорюється, але й оптимізується.

Відсутність обмеження в місці та часі дозволяє не лише залучати величезну кількість учасників торгівлі в електронній системі СМЕ Globex, але й пропонувати практично необмежений спектр різноманітних біржових продуктів та інструментів торгівлі. Понад 80% світової торгівлі ф'ючерсними контрактами на пшеницю здійснюється на СМЕ Globex [7].

В Україні вже започатковано проектне впровадження електронних біржових торгів для забезпечення розширення ринку збуту, підвищення рівня конкуренції, а отже, й цін на зерно. Цей пілотний проект почав реалізовуватись через Українську аграрну біржу (УАБ), що створена у 2005 р. постановою КМУ «Про створення Аграрної біржі» згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України». Дана біржа служить інструментом фінансових та товарних інтервенцій Аграрного фонду з метою використання ринкових методів забезпечення продовольчої безпеки держави. Як відомо, за останні двадцять років після прийняття Закону України «Про товарну біржу» [1] зростала тільки кількість товарних бірж, а не якість надання біржових послуг. Біржовий ринок мав і має сьогодні суто декларативний характер, на якому по-фактум реєструються укладені угоди.

Щодо проекту УАБ, передбачається проведення біржової торгівлі зерновими культурами з використанням електронної торговельної системи (ЕТС) на спотовому ринку.

Ми проаналізували можливості даної ЕТС. Викликає занепокоєння проектна закритість даної системи, яка, на нашу думку, повинна бути інтегрованою чи взаємопов'язаною з електронною торговою платформою СМЕ GLOBEX та іншими електронними торговельними майданчиками з огляду на вирішення проблеми невідповідності внутрішніх і світових цін на зерно, адже відкритість ЕТС дозволить ефективно інтегруватись АПК України у світовий ринок продовольства. Це спричинено тим, що в основу розробки ЕТС УАБ покладені моделі пострадянських країн (Росії та Білорусі), які є достатньо закриті і не інтегровані в європейський та американський електронний біржовий ринок.

Важливою складовою механізму запровадження електронних систем біржової торгівлі зерном є ефективні освітні програми з роботи в ЕТС із механізмами електронних біржових торгів шляхом проведення тематичних семінарів, навчально-роз'яснювальних заходів, щоб українські користувачі використовували функціональність торгової системи на повну потужність. У процесі такого навчання важливого значення набуває визначення технології участі в електронних торгах та наглядного представлення інтерфейсів основних етапів купівлі-продажу зернових культур в ЕТС. Для отримання практичних навичок у роботі з системою необхідно організувати тестові торги із супроводом спеціалістів біржі, а також дати доступ до навчального сервера для дистанційного навчання.

Адміністративні важелі регулювання зернового ринку, які безкомпромісно домінують протягом останніх п'яти років і прояв яких визначається

введеними митами або квотами на експорт, призводять до стагнації цін на зерно, тим самим виробники недоотримують значні суми за свою продукцію. У більшості розвинених країн світу ціноутворення на аграрному ринку відбувається суто під впливом ринкових факторів на основі співвідношення рівня попиту і пропозиції. Результатом цього є справедлива ціна за товар, а за допомогою контрактів на ф'ючерсній біржі фіксується ціна на майбутнє.

В агропромисловому секторі України досі не функціонують інструменти строкового біржового ринку, однак інтерес учасників ринку до них зростає. Слід зазначити, що 6 червня 2012 р. компанія CME Group запустила перший ф'ючерсний контракт на пшеницю Причорноморського регіону, який номінований у доларах США. Базис поставки FOB, обсяг одного контракту – 136 т. Торги відбуваються через електронну систему CME Globex [3]. Включення контракту на причорноморську пшеницю до даної електронної платформи частково забезпечить вихід на світові ринки вітчизняних виробників та споживачів пшениці. При цьому слід зазначити, що пересічному національному виробникові зерна для того, щоб скористатися таким фінансовим інструментом, необхідно мати у своїй структурі компанію нерезидента, оскільки ціна за контрактом фіксується в доларах США, що ставить досить вагомі обмеження для переважної більшості сільськогосподарських виробників.

Незважаючи на позитивні моменти виходу української пшениці на світовий біржовий ринок, слід зазначити, що країна, яка утримує третє-четверте місце у світі з експорту зернових, сама повинна формувати механізми біржового ринку і бути одним із домінуючих законодавців цінової політики.

Відправним майданчиком запуску ф'ючерсних механізмів біржової торгівлі може стати, на наш погляд, вищезгадана Українська аграрна біржа та її ЕТС. Оцінивши потенціал даної структури щодо ринкових угод по зерну, в тому числі й за зовнішньоекономічними каналами (рис. 1) [2], можна сподіватись на успішне запровадження внутрішнього ф'ючерса, номінованого в національній валюті та адаптованого за іншими характеристиками саме до внутрішнього ринку.

Таким чином, цей продукт буде направлений на українських учасників біржового аграрного ринку. Крім того, дієвий ф'ючерсний ринок дозволить покупцеві та продавцеві хеджувати свої цінові ризики. При цьому цінові коливання на світових ринках суттєво не впливатимуть на прибутки учасників національного аграрного ринку, що працюватимуть на відкритому біржовому полі. Це безумовно сприятиме сталому розвитку українського АПК. Аграрії матимуть можливість бути впевненими у своїх доходах, адже всі їхні збитки або теоретичні доходи будуть перекладені через ф'ючерсний контракт на спекулянтів, які братимуть на себе ризики коливання ціни. Постійний моніторинг цін через ЕТС сприятиме критеріальному прийняттю відповідних рішень товаровиробниками.

У свою чергу, запровадження механізму електронної біржової торгівлі дасть можливість страхувати ціни за допомогою ф'ючерсних контрактів, що забезпечить ефективність аграрних підприємств, розвиток фінансового сектору країни за рахунок стимулювання банків щодо кредитування АПК, а також реалізацію виробничого і експортного потенціалу АПК України. Ф'ючерсний ринок створить систему управління ціновими ризиками, що

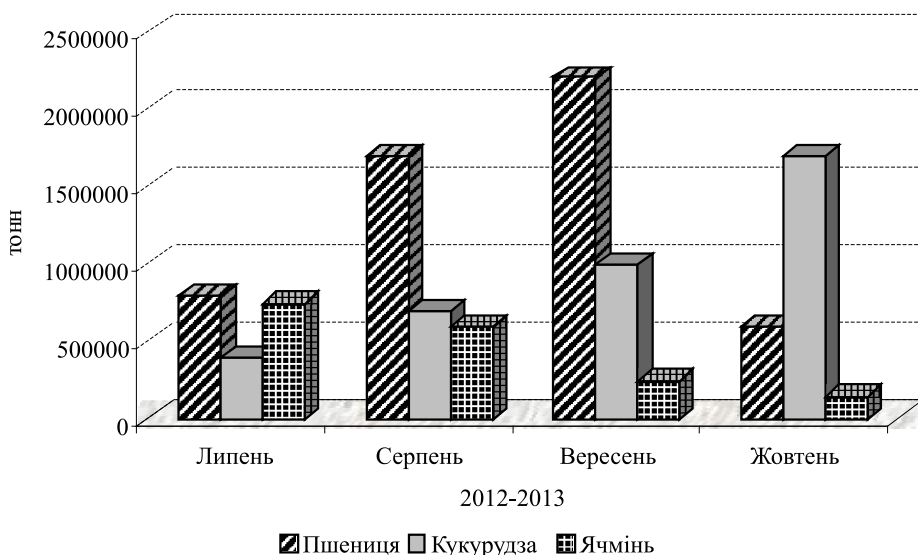

Рис. 1. Динаміка укладання зовнішньоекономічних контрактів на УАБ [2]

вигідна як для держави, так і для учасників аграрного, банківського та страхового сектора економіки.

На даний час банки, приймаючи рішення щодо кредитування товаровиробника під заставу майбутнього урожаю, не мають змоги оперувати реальними цінами на сільськогосподарську продукцію. Про ймовірні ситуації на ринку банкіри змушені дізнаватися з прогнозів окремих трейдерів, що не завжди є об'єктивними. Якщо б ціна була визначена наперед (захеджована), то банк міг би володіти достовірною інформацією про вартість майбутнього урожаю. І таким чином ризики для фінустанов у кілька разів зменшаться, а відтак банки охоче будуть спрямовувати інвестиційні потоки в аграрну галузь.

Висновки і перспективи подальших наукових розробок. Сталий розвиток зерновиробництва в Україні може бути забезпечений стабільністю фінансових результатів виробників зерна. Ця стабільність повинна бути прогнозованою і може забезпечитись через прямий доступ виробників різних потужностей до ринкових механізмів ціноутворення і конкуренції, що на даний час є неможливим з огляду на монополізацію і диктат посередників на зерновому ринку. Дієвим інструментом вирішення цього завдання є пряма участь товаровиробників у реальних біржових торгах за допомогою механізму функціонування сучасних електронних торговельних систем.

Проблемою запровадження біржових електронних торгів в Україні є недостатня обізнаність у цьому питанні потенційних регіональних учасників торгів, а також обмеженість функціональних торгових платформ в Україні. Вважаємо, що запуск ЕТС на Українській аграрній біржі, незважаючи на її вищезазначені недоліки – це перспективний шлях до цивілізованого зернового ринку в Україні. Для початку цих якісних змін спотові контракти допустимі, однак на перспективу дана біржа повинна виступити стартовим майданчиком для ф'ючерсних торгів на біржовому електронному ринку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про товарну біржу» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – С. 140
2. Турченко О. Аналітичний огляд ринку зернових / О. Турченко // Моніторинг біржового ринку. – 2012. – №6. – С. 8–11.
3. Довгоочікуваний контракт у розвитку ф'ючерсного ринку в Україні. – Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/>.
4. Задача номер два – зберегти зібране. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-22/146-2010-12-17-08-13-50.html>.
5. Статистичний щорічник ЄС. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
6. CME – Chicago Mercantile Exchange. – Режим доступу : <http://www.duntonse.com/Information/CME/>.
7. Управління ціновими ризиками у сільськогосподарському виробництві : Матеріали регіонального семінару USAID / Проект Агроінвест // Українська ф'ючерсна біржа. – 2012. – С. 14.

Колодійчук В.А. Региональные аспекты внедрения электронных систем биржевой торговли зерном в Украине.

Производство зерновых культур и их экспорт – стабильный источник поступления валюты, который может обеспечить Украине позитивный ВВП за счет масштабов экспортного потенциала зерновых культур. Однако нужно принять соответствующие правила игры и внедрить современные действенные механизмы торговли, которые дадут возможность Украине полноценно интегрироваться в мировой рынок зерна и рассчитывать на доминирующие позиции в ближайшее время. В статье определены проблемы реализации продукции производителями зерна и ограниченные возможности получения рыночных цен от ее сбыта. Рассмотрен успешный мировой опыт функционирования электронных торговых систем и обоснована перспективность внедрения биржевых электронных торгов в Украине и меры по их реализации. Акцентируется внимание на важности фьючерсной торговли в будущем и структурно-функциональном обеспечении системы управления ценовыми рисками на зерновом рынке Украины.

Ключевые слова: биржа, фьючерс, зерно, электронная торговая система, трейдер.

Kolodiychuk V.A. Regional aspects of introduction of the grain exchange's electronic trading system in Ukraine.

Grains and export them - stable source of foreign currency, which can provide positive Ukraine's GDP due to the magnitude of the export potential of local grain crops. However, we must adopt appropriate rules and introduce modern efficient mechanisms of trade that will allow for Ukraine to integrate fully into the global grain market and hope, nowhere in the dominant position soon. In the article the problem of grain producers and limited opportunities to obtain market prices of its sales is analyzed. Considered successful experience of the world of electronic trading systems and reasonable prospects of introduction of electronic trading exchange in Ukraine and measures for their implementation. Attention is focused on the importance of futures trading in the future, and structural and functional maintenance of price risk management in the grain market of Ukraine.

Key words: exchange, futures, grain, electronic trading system, trader.

Надійшло 16.01.2014 р.